

חשיפתם של בני נוער בישראל לאלימות בקהילה: ממדי הבעיה והשלכותיה הפסיכולוגיות

מאת פרופ' מוחמד חאג' יחיא

אלימות בקהילה – מהי

מובן הבסיסי ביותר המושג "אלימות בקהילה" מכוון למעשי אלימות בין-אישית המתרחשת במרחבים קהילתיים שונים, כולל בשכונה, ברחובות, בבתי ספר, בחנויות, במקומות עבודה, במגרשי ספורט, בגנים ציבוריים ובמקומות קהילתיים אחרים.¹

מעשי אלימות בקהילה כוללים דפוסים שונים וצורות שונות של פגיעה מילולית ואמוציונלית, אלימות פיזית, תקיפה או הטרדה מינית, יריות

ודפוסים אחרים של אלימות הקשורה לשימוש בנשק, פשע, שוד, סחר בסמים ועוד. הגדרות אחרות של אלימות בקהילה הן תסיסה חברתית, התפרעויות חברתיות, פגיעה ברכוש פרטי וברכוש ציבורי ופגיעה במוסדות שונים בחברה. הגדרות נוספות הן אלימות המתרחשת בין חברי המשפחה המורחבת ובין שבטים. יש חוקרים שבהגדרם אלימות בקהילה כללו גם שנאת זרים (אקסינופוביה), פשעי שנאה, גזענות ומיקרו-אגרסיה על רקע אתני או לאומי, אם כי צורות אלה נדירות במחקרים על אלימות בקהילה.²

* במאמר זה מוצגים אך חלק מממצאי מחקר שערכתי במשותף עם ד"ר בקי לשם מהמכללה האקדמית אחוה ועם פרופ' ניל גוטרמן מאוניברסיטת ניו יורק, על חשיפת בני נוער, יהודים וערבים, בישראל לאלימות בקהילה ועל השלכותיה.

את המחקר מימנו, חלקית, הארגונים והקרנות האלה:

.CRB Bronfman Foundation, Sara Moses Fund, Sandra and Chen Feldman Fund, and Milton Rosenbaum Fund

סביר שאלימות בקהילה תתרחש בעיקר בשכונות עירוניות ובאזורים הפנימיים של העיר שבהם ריכוזים גבוהים של עוני, אבטלה, הכנסה נמוכה, איכות דיור ירודה ושיעור גבוה של שימוש וסחר בסמים.^{8,9} נוסף על זה, מחקרים בארצות הברית מצאו שכל הקבוצות האתניות נחשפות לאלימות בקהילה, אך שכירות החשיפה אינה אחידה. מחקרים גילו שאפרו-אמריקאים סבלו מרמות גבוהות ביותר של פשע אלים, ושאנדיאני-אמריקאים התנסו באלימות בקהילה אף בשיעור כפול ויותר מהתנסותם זו של בני קבוצות אתניות אחרות. מחקרים אחרים גילו שתלמידים אפרו-אמריקאים היו עדים לאירועי אלימות שונים, לירי או לדקירה כפליים לפחות מתלמידים אמריקאים לבנים שלמדו באותה מערכת חינוך. אפשר שהחשיפה הגבוהה לאלימות בקהילה בקרב ילדים ובני נוער לא-לבנים בארצות הברית קשורה למעמד החברתי-כלכלי של משפחותיהם, לאיכות חייהם ולתשתיות החלשות והעניות שבשכונות המגורים שלהם, ואף יותר מזה – למצבם כבני מיעוט אתני ממעמד חברתי-כלכלי נמוך.^{10,11}

מחקרים רבים בארצות הברית גילו שסיכויים של בנים להיחשף לדפוסים שונים של אלימות מילולית ופיזית בקהילה גבוה מזה של בנות, אך סכנתן של בנות להיחשף לאלימות בקהילה הכוללת מרכיב של פגיעה או תקיפה מינית גדולה יותר.¹² מחקרים מדווחים גם על הקשר שבין שיעור חשיפתם של ילדים ובני נוער לאלימות בקהילה לבין גילם. יש לציין כי הממצאים על גורם זה אינם עקיבים. חוקרים שיערו כי ילדים רבים בקהילות שבהן האלימות נפוצה עדים לאלימות בקהילה בגיל צעיר מאוד. למשל, נמצא ש-10% מההורים לילדים בני 1–5 שנים דיווחו שילדיהם היו עדים לירי או לדקירה, ו-47% שמעו ירי. נמצא גם ש-78% מהילדים בני 3–4 שנים נחשפו לאירוע אחד לפחות של אלימות בקהילה.¹³ מחקר שנעשה על תלמידי כיתות א, ב, ה, ו, ר, ו, ◀

אשר לחשיפה לאלימות בקהילה, זו מתבטאת בדרכים שונות, למשל: מעורבות ישירה כקורבן או כתוקף, הכרת קורבנות של אלימות בקהילה, עדות לאלימות בקהילה, שמיעה על התרחשות של אלימות בקהילה וראיית השלכותיה.³

שיעור החשיפה לאלימות בקהילה וזיקתו למשתנים סוציו-דמוגרפיים

רוב המחקרים מראים ששיעורם של ילדים ובני נוער הנתונים בסכנת התנסות באלימות חמורה וכן שיעורם של נפגעי פשע אלים בקהילה כפולים לפחות מאלה של מבוגרים, ושיעורים של ילדים להיפגע מתקיפה קלה או מאלימות בקהילה שאינה חמורה במיוחד, דוגמת רדיפה אחריהם מחוץ לביתם כדי לפגוע בהם, גבוה פי שלושה מזה של מבוגרים.⁴ מרפי ועמיתים⁵ מצאו שרצח ילדים מתחת לגיל עשר הוא הסיבה הרביעית בשכיחותה למותם אחרי פציעה לא מכוונת, סרטן ובעיות גופניות מלידה, והוא הסיבה השלישית בשכיחותה בקרב ילדים, בני נוער ובוגרים צעירים (בני 10–24) אחרי פציעה לא מכוונת והתאבדות. הם מציינים גם שמתוך כלל המדינות המתועשות והטכנולוגיות שיעורו של רצח בני נוער בארצות הברית הוא הגבוה ביותר, כאשר כמעט שני שלישים מהם נרצחים בנשק חם.⁶

סקרים בקרב מדגמים לאומיים מייצגים של ילדים ובני נוער בארצות הברית מצאו שיותר מ-50% מהילדים ומהמתבגרים מתנסים במעשים שונים של תקיפה פיזית קשה; 14% מתנסים בצורה כלשהי של פגיעה; כמעט 10% או יותר מדווחים שחוו איומים בנשק קטלני (כמו סכין, אקדח או רובה); כמעט 10% מדווחים שנפגעו מינית בידי אדם מחוץ למשפחתם; יותר משליש צפו או התנסו בצורה אחרת של פגיעה לא ישירה. רק 29% מהילדים לא התנסו בכל צורה שהיא של פגיעה, ישירה או עקיפה, בקהילותיהם.⁷

הפיזי והנפשי, חשש לחייהם, דאגות חוזרות ונשנות, הרגשת בדידות מעיקה, עוררות פיזיולוגית המובילה לעיתים לירידה בסף הרגישות (דיסניטיזציה) לאלימות כדרך להתמודד עם חרדות אשר מתפתחות בעקבות החשיפה לאלימות, מה שבהמשך עלול לפגוע בתפקוד הפסיכו-סוציאלי של הילד. חשיפתם של ילדים ובני נוער לאלימות בקהילה עלולה לגרום גם לעיכובים בהתפתחותם הקוגניטיבית ובהישגיהם בלימודים, להרגשת בדידות, לחוסר תקווה ולא-אמונה בעתיד טוב יותר.²⁰

עם זאת מחקרים רבים מצביעים על משתנים רבים אשר עשויים להיות גורמי הגנה מפני השלכות החשיפה לאלימות בקהילה ולמתן את השלכותיה של חשיפה זו. הספרות מצביעה על כמה גורמי מיתון והגנה הקשורים לקהילה, כמו ליכוד קהילתי וזמינות ארגוני חינוך, תרבות ובידור לילדים ולבני נוער, השגחת מבוגרים על ילדי הקהילה, סביבה המתנגדת באופן אקטיבי לאלימות ולעבריינות ועוד. נמצאו גורמי הגנה הקשורים גם לבית הספר, כמו תמיכת מורים, זמינות מורים לשמש אוזן קשבת ולהיות מקור אמפתיה לילדי בית הספר, וגם גורמים הקשורים ליחסיהם של הילדים עם קבוצת החברים והעמיתים בבית הספר ומחוצה לו, אשר מתבטאים בקבלה, בתמיכה ובעזרה הדדית. נוסף על אלה, מחקרים לא מעטים מצאו שגם דפוסי הורות המתבטאים בחיבה, באמפתיה, בקבלה ובאווירה משפחתית תומכת ומאפשרת שיח פתוח על חוויות החשיפה לאלימות בקהילה – עשויים להיות גורמי הגנה מפני השלכותיה של חשיפת ילדי המשפחה לאלימות בקהילה. לבסוף יש לציין גורמים שהם חלק מאישיותם של הילדים עצמם אשר עשויים להיות גורמי הגנה מפני ההשלכות של חשיפתם לאלימות בקהילה וגורמים הממתנים השלכות אלה, ובכלל אלה ביטחון עצמי, הערכה עצמית חיובית, חוללות עצמית, ויסות רגשי ועוד.^{21,22}

בעיר ושינגטון, מצא שככל שגיל הילדים היה מבוגר יותר, הייתה החשיפה לאלימות בקהילה שהם דיווחו עליה רבה יותר, הן כעדים והן כנפגעים.¹⁴

השלכות פסיכולוגיות של חשיפה לאלימות בקהילה

לצד היות החשיפה לאלימות בקהילה אחת הסיבות העיקריות למותם של ילדים ובני נוער, היא נחשבת גם למקור פגיעה רציני בבריאותם הנפשית וברווחתם החברתית.¹⁵ נמצא שיש השלכות פסיכולוגיות והתנהגותיות רבות לחשיפתם של ילדים ובני נוער לאלימות בקהילה. השלכות אלה מתבטאות בתהליכים התפתחותיים בקרב ילדים ובני נוער, וכן מתבטאות בטווח הרחוק בתהליכי התפתחותם של בוגרים צעירים (עד גיל 35–36) ושל מבוגרים, כמו התפתחות חוסר אמון באחרים, ויסות רגשי לקוי ופגיעה ביכולת לבנות קשרים חברתיים יציבים. נוסף על אלה נמצא שחשיפה לאלימות בקהילה עלולה לגרום להתפתחותן של בעיות נפשיות לא מעטות אשר מתבטאות, בעיקר, בהתפתחות סימפטומים של דחק פוסט-טראומטי ואפילו בהתפתחות הפרעות פוסט-טראומטיות, אשר בדרך כלל מתפתחות אחרי חשיפה למאורעות טראומטיים. נמצא שילדים ובני נוער הנחשפים לאלימות בקהילה נתונים בסכנה גדולה לפיתוח התנהגויות אגרסיביות, להתדרדרות לעבריינות ולנשיאת נשק,^{16,17} לשימוש לרעה באלכוהול, בסמים ובחומרים פסיכואקטיביים לא חוקיים, להתנהגויות מיניות מְסֻכְסֻכּות שונות ולנהיגה פרועה ומסוכנת.^{18,19}

חשיפה לאלימות בקהילה עלולה לגרום גם להתפתחותן של מצוקות נפשיות המלוות בחרדה, בדפרסיה, בפחדים, בקשיי ריכוז, בהתדרדרות בהישגים בלימודים ובנדודי שינה. עוד נמצא שלעדות לאלימות בקהילה בקרב ילדים מכל הגילים קשר לתגובות דחק שונות, כמו דאגה לביטחונם ולשלומם

שאלון המחקר

נעשה שימוש בשאלון למילוי עצמי – בעברית עבור בני נוער יהודים, ובערבית עבור בני נוער ערבים. כאמור, המחקר היה רחב וכלל נושאים רבים הקשורים לחשיפתם של בני נוער משתי החברות לאלימות בקהילה. בחלק זה אציג רק את הכלים הרלוונטיים למאמר זה, כדלהלן:

חשיפה לאלימות בקהילה: רמת החשיפה לאלימות בקהילה נבדקה באמצעות נוסח מקוצר של הכלי My Exposure to Violence Scale, אשר פותח בידי סלנר-או'האגן ועמיתים²³ והותאם למחקר הנוכחי. לפיכך מחקר זה מגדיר "חשיפה לאלימות בקהילה": עדות לאלימות או התנסות אישית באלימות אשר התרחשה במקומות שונים מחוץ לבית, לבד מאלימות בתקשורת ואלימות על רקע הסכסוך הערבי-ישראלי. הוסרו מהכלי המקורי מעשי אלימות מינית ופריטים המתאייסות לתאונות. המשתתפים נתבקשו לדווח על צפייתם באלימות בקהילה (7 מעשים) ועל התנסותם האישית באלימות בקהילה (5 מעשים) במשך השנה האחרונה ובמשך חייהם, ואם האלימות התרחשה באחד המקומות האלה: בביתו של אדם מוכר, בביתו של אדם זר, בבית הספר, בשכונה או מחוץ לשכונה. בני הנוער ציינו את תשובותיהם בסולם דיכוטומי של כן/לא.

בעיות של הפנמה והחצנה: השתמשנו בכלי Youth Self-Report (YSR) של אקינבאק²⁴ למדידת בעיות של הפנמה (29 מצבים), אשר מודד מצבים פסיכולוגיים ואמוציונליים (כמו חרדה, דפרסיה ונסוגה) ובעיות של החצנה (29 מצבים), ולמדידת היבטים התנהגותיים (כמו נטייה להתנהגות עבריינית, התנהגות אלימה ועוד). מצבים אלה נמדדו בסולם בן שלוש דרגות, כדלהלן: 0 = התיאור אינו נכון כלל; 1 = התיאור קצת נכון; 2 = התיאור נכון מאוד.

שיטת המחקר

תיאור המדגם

המחקר נערך בקרב בני נוער יהודים וערבים בישראל, תלמידי חטיבות ביניים ובתי ספר תיכוניים שבמערכת החינוך הממלכתי. המחקר נערך בעת שהותם של התלמידים בבתי הספר, וכניסתנו לבתי הספר שנדגמו להשתתפות במחקר אושרה במשרד החינוך. המחקר אושר גם בוועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד שבאוניברסיטה העברית בירושלים.

בני נוער יהודים: השתתפו במחקר 978 בני נוער יהודים, בני 14–18 (435 בנים [44.5%] ו-523 בנות [55.5%]). הגיל הממוצע שלהם היה 15.99 שנים. המדגם כלל בני נוער משישה יישובים יהודיים בגדלים שונים.

בני נוער ערבים: השתתפו במחקר 833 בני נוער ערבים, בני 14–18 (345 בנים [41.4%] ו-488 בנות [58.6%]). הגיל הממוצע שלהם היה 16.5 שנים. המדגם כלל בני נוער מארבעה יישובים ערביים בגדלים שונים, ומיישוב מעורב – ערבים ויהודים.

ההורים נתבקשו לחתום על טופס שבו הביעו את הסכמתם להשתתפות בנם/בתם במחקר; 66% ו-80% מההורים היהודים והערבים, בהתאמה, אישרו לילדם להשתתף במחקר. כל הילדים, היהודים והערבים, שהוריהם אישרו את השתתפותם במחקר הביעו הסכמתם להשתתף במחקר בחתימה על טופס הסכמה מדעת. השאלונים חולקו לתלמידים בזמן אחד השיעורים, בידי החוקרים ומחנך/מחנכת הכיתה או היועץ/יועצת החינוכית/ של בית הספר. תלמידים שהוריהם לא אישרו את השתתפותם במחקר הופנו בידי המחנך/מחנכת לפעילות ספורטיבית מחוץ לכיתה.

אירועים בממוצע. בנות יהודיות דיווחו על עדות לכ-10 אירועים אלימים בקהילה בממוצע, וכי התנסו אישית במקרה אלימות אחד בממוצע. הגיל הממוצע של בני ובנות נוער יהודים שבו צפו לראשונה באדם מוכה היה 10.43 שנים, הגיל הממוצע להתנסות אישית במכות היה כמעט זהה, 10.45 שנים, והגיל הממוצע של בני ובנות נוער יהודים שבו צפו ברדיפה אחרי אדם כדי לפגוע בו היה 10.60 שנים. בני נוער ערבים דיווחו שבמשך 12 החודשים האחרונים היו עדים לכ-15 אירועים של אלימות בקהילה, והתנסו אישית בכ-7 אירועים. בנות נוער ערביות דיווחו שהיו עדות לכ-12 אירועים של אלימות בקהילה בממוצע, והתנסו אישית בכ-6 אירועים בממוצע, במשך 12 החודשים האחרונים. גילם של בני ובנות הנוער הערבים בעת שצפו לראשונה באדם מוכה בקהילה היה 12.75 שנים בממוצע, וגילם בעת ההתנסות האישית במכות בקהילה היה 11.36 שנים בממוצע.

שיעור התנסותם של בני נוער ערבים באלימות בקהילה גבוה באופן מובהק משיעור התנסות כזאת של בני נוער יהודים, לאורך כל תקופת חייהם. נמצא ש-58.1% מבני הנוער היהודים התנסו במעשה אחד לפחות של אלימות בקהילה, לעומת 64.4% מבני הנוער הערבים שדיווחו על התנסות כזאת במשך כל חייהם. נמצא שבני נוער יהודים התנסו באלימות בקהילה יותר מבנות נוער יהודיות, הן במשך השנה שקדמה למחקר והן במשך כל תקופת חייהם. גם בני נוער ערבים התנסו באלימות בקהילה יותר מבנות נוער ערביות, בכל אחת משתי התקופות הללו.

שיעורם של בני נוער יהודים שהיו עדים לאלימות בקהילה, בשנה שקדמה לעריכת המחקר, היה גבוה מזה של בני נוער ערבים אך בשני מעשי אלימות: רדיפה של אדם אחרי אדם אחר (72.5% מבני הנוער היהודים לעומת 70.1% מבני הנוער הערבים) והכאה, סטירה ודחיפה (87% מהיהודים לעומת 63.2% מבני הנוער הערבים). לעומת זאת, אשר לכל אחד משאר

סימפטומים פוסט-טראומטיים: השתמשנו ב-UCLA PTSD Index for the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder (DSM-4th Edition) למדידת סימפטומים אלה. הכלי מורכב מ-22 היגדים שלפיהם נמדדים ארבעת ההיבטים האלה של הסימפטומים: עוררות רגשית, הימנעות, חודרנות ופגיעה בתפקוד היום-יומי. ההיגדים הללו נמדדו לפי סקאלה בת חמש דרגות תדירות אשר נעות בין 0 = בכלל לא ל-4 = רוב הזמן.

תמיכה של המשפחה ושל המורים: השתמשנו בכלי של פרוסידאנו והילר²⁵ למדידת תמיכה חברתית מהמשפחה (20 היגדים) ומהמורים (13 היגדים). ההיגדים נמדדו לפי סקאלה דיכוטומית של תשובות מסכים/לא מסכים.

שאלות סוציו-דמוגרפיות: המשתתפים נתבקשו לדווח על המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים האלה: גיל, מגדר, רמת ההשכלה של כל אחד משני ההורים, צפיפות במגורים ומספר התושבים ביישוב המגורים.

ממצאים

שיעור החשיפה לאלימות בקהילה

נמצא ששיעור התנסותם של בני נוער ערבים באלימות בקהילה היה גבוה במידה מובהקת מזה של בני נוער יהודים, בכל חמשת המעשים שנשאלו עליהם, במשך השנה שקדמה לעריכת המחקר. למשל: 29.3% ו-19.3% מבני הנוער הערבים ומבני הנוער היהודים, בהתאמה, דיווחו שמישהו רדף אחריהם כדי לפגוע בהם; 6.9% מבני הנוער הערבים דיווחו שהם היו יעד ליריות אך לא נפגעו, ו-4.4% דיווחו שהם נורו ונפצעו, לעומת דיווחם של 1.3% ו-0.7% מבני הנוער היהודים על כל אחד משני מעשים אלה, בהתאמה.

בנים יהודים דיווחו שהיו עדים לכ-13 אירועי אלימות בקהילה בממוצע, וכי התנסו אישית בכשני

הטראומטית ובפגיעה בתפקוד היום-יומי) נתגלו בקרב בנות נוער יותר מבקרב בני נוער, הן בחברה היהודית והן בחברה הערבית. נוסף על זה, תמיכת המשפחה מיתנה את הקשר הזה שבין חוויית האלימות לסימפטומים הפוסט-טראומטיים הן בקרב בני ובנות נוער ערבים והן בקרב בני ובנות נוער יהודים, ובמילים אחרות, בני ובנות נוער משתי החברות אשר נחשפו לאלימות בקהילה זכו לרמה גבוהה של תמיכה מהמשפחה ביטאו רמות נמוכות של סימפטומים פוסט-טראומטיים. לעומת זאת בני ובנות נוער משתי החברות שרמת התמיכה שקיבלו מהמשפחה הייתה נמוכה ביטאו רמות גבוהות של סימפטומים פוסט-טראומטיים.

ממצאי המחקר מעידים שככל שמעשי האלימות בקהילה שבני נוער ערבים ויהודים היו עדים להם היו רבים יותר והם התנסו בהם יותר, כך רמות הבעיות של ההפנמה (כמו חרדה, דפרסיה ועוד) שהם ביטאו היו גבוהות יותר, וכך גם רמות הבעיות של ההחצנה (כמו קשיי ריכוז, התנהגות אלימה ונטיות להתנהגות עבריינית). בקרב בני ובנות נוער ערבים היו בעיות אלה רבות מבקרב בני ובנות נוער יהודים. נוסף על זה נמצא שרמות של בעיות החצנה בקרב בני נוער אשר נחשפו לאלימות בקהילה, יהודים וערבים, היו גבוהות מאלה שבקרב בנות נוער, יהודיות וערביות. מנגד, נמצא שרמות הפנמה בקרב בנות נוער אשר נחשפו לאלימות בקהילה, ערביות ויהודיות, גבוהות מאלה שבקרב בני נוער, ערבים ויהודים.

הממצאים מעידים גם על קיומה של אינטראקציה בין תמיכת המשפחה לבין חשיפה לאלימות בקהילה בניבוי בעיות החצנה ובעיות הפנמה בקרב בני ובנות נוער, הן יהודים והן ערבים, אשר נחשפו לאלימות בקהילה. במילים אחרות, נמצא שבני ובנות נוער שנחשפו לאלימות בקהילה, משתי החברות, ושצינו שזכו לרמה גבוהה של תמיכה מהמשפחה, ביטאו רמה נמוכה יותר הן של בעיות החצנה והן של בעיות הפנמה. ◀

חמשת מעשי האלימות בקהילה, שיעורם של בני נוער ערבים שהיו עדים להם, בשנה שקדמה למחקר, היה גבוה יותר. למשל: 52.3% מבני הנוער הערבים לעומת 35.2% מבני הנוער היהודים דיווחו שהיו עדים לתקיפה באָלה, בקרש או בסכין. דוגמה נוספת: 16.1% מבני הנוער הערבים, לעומת 5.4% מבני הנוער היהודים, דיווחו שהיו עדים לאירוע אלים (כמו יריות, דקירה או הכאה) אשר גרם למותו של מישהו. בני נוער יהודים וערבים היו עדים לאלימות יותר מבנות נוער יהודיות וערביות.

רוב האלימות שבני נוער משתי החברות צפו בה, ושדיווחו עליה, התרחשה בשכונת מגוריהם, מחוץ לשכונה ובבית הספר. רוב האלימות שבני נוער משתי החברות התנסו בה התרחשה בבית הספר, מחוץ לשכונת מגוריהם וגם בשכונה. רוב בני הנוער היהודים והערבים אשר דיווחו על עדות לאלימות ציינו חלקם שהתוקף היה זר להם וחלקם שהיה מוכר להם, ומעט מאוד דיווחו שזה היה קרוב משפחה. רוב בני הנוער, משתי החברות, דיווחו שהנפגע היה זר להם או מוכר להם, ומעט מהם ציינו שהוא היה קרוב משפחה. רוב בני הנוער, משתי החברות, אשר התנסו באלימות בקהילה דיווחו חלקם שהתוקף היה מוכר להם וחלקם שהיה זר להם, ומעט מאוד מהם ציינו שהכירו אותו מקרוב. ככל שגילם של בני הנוער, היהודים והערבים, היה מבוגר יותר, כך התנסותם באלימות בקהילה הייתה רבה יותר, אך אין קשר בין גיל לעדות לאלימות בקהילה בקרב בני נוער משתי החברות.

השלכות פסיכולוגיות של החשיפה לאלימות בקהילה

ממצאי המחקר העלו שככל שבני הנוער ובנות הנוער, היהודים והערבים, היו עדים למקרי אלימות רבים יותר בקהילה והתנסו פעמים רבות יותר באלימות בקהילה, כך הייתה רמת הסימפטומים הפוסט-טראומטיים אצלם גבוהה יותר. עוד נמצא שרמות גבוהות של סימפטומים אלה (המתבטאים בעוררות, בחודרנות, בהתנסות מחדש בחוויה

סוציודמוגרפי רחב, הוא מוגבל. לעומת זאת המחקר המתואר כאן נערך בקרב מדגם כמעט שיטתי־אקראי והטרוגני, ועל כן הממצאים שהעלה הם הרבה יותר תקפים ומייצגים את בני הנוער בישראל. עם זאת עדיין יש צורך במחקרים בישראל שיאפשרו לנו להשוות בין בני ובנות נוער מקבוצות שונות בתוך החברה היהודית וגם בתוך החברה הערבית. למשל: בקרב בני נוער יהודים וערבים – מחקרים המשווים בני ובנות נוער מסוגי יישובים שונים (למשל יישובים עירוניים, כפריים, קיבוצים, מושבים, ערים מעורבות בתושבים יהודים וערבים, יישובים בדויים, עיירות פיתוח ועוד); בקרב בני ובנות נוער יהודים – מחקרים המשווים בין בני נוער חילונים לדתיים ולחרדים; בקרב בני ובנות נוער ערבים – מחקרים אשר משווים בין בני נוער מוסלמים לנוצרים ולדרוזים. חשוב לבחון גם את הזיקה של איכות החיים והתשתיות של היישובים שבהם גרים בני ובנות הנוער לשיעור חשיפתם לאלימות בקהילה מחד, ולזמינות שירותי הרווחה ובריאות הנפש לטיפול בהשלכות החשיפה מאידך.

אומנם מחקר זה סיפק לנו נתונים עשירים על חשיפתם של בני הנוער לאלימות בקהילה, אך חשוב לציין שבחנו רק חשיפה לאלימות פיזית בקהילה (בעיקר אלימות פיזית חמורה), אך לא חשיפה לדפוסים ולסוגים אחרים של אלימות, כמו פגיעה פיזית "קלה", פגיעה פסיכולוגית, פגיעה מינית, פגיעה ברכוש ציבורי וברכוש פרטי, שנאת זרים (אקסינופוביה), פשעי שנאה ודפוסים אחרים של גזענות (למשל מיקרו־אגרסיה), ברמות חומרה ותדירות שונות. לבסוף חשוב לציין שערכנו את המחקר בקרב בני נוער, בני 14–18, אך לא בקרב ילדים צעירים יותר, וכן בקרב בוגרים צעירים ומבוגרים, בעלי מאפיינים ייחודיים (כגון משך השהות בקהילה) שייתכן שיש להם זיקה לשיעור חשיפתם לאלימות בקהילה, להשלכותיה ולאופן התמודדותם עם חשיפה זו ועם השלכותיה. ■

מנגד, נמצאו רמות גבוהות יותר של בעיות אלה בקרב בני ובנות נוער אשר נחשפו לאלימות בקהילה, אך רמות התמיכה שקיבלו ממשפחותיהם היו נמוכות. לא נמצאה אינטראקציה בין תמיכה מהמורים לבין חשיפה לאלימות בקהילה בניבוי שני סוגי הבעיות הללו, דהיינו: הקשר בין חשיפתם של בני ובנות נוער לאלימות בקהילה לבעיות הפנמה ולבעיות החצנה הוא מובהק באותה רמה, ללא קשר לרמות התמיכה מהמורים שזכו להן בני ובנות הנוער, משתי החברות.

מילות סיום

במאמרי זה הצגתי חלק מממצאי מחקר חלוצי ומקיף שנערך בקרב מדגם כמעט שיטתי־אקראי של בני נוער, יהודים וערבים, בישראל, על חשיפתם לאלימות בקהילה. ממצאי מחקר זה מספקים בסיס ידע עשיר אשר אנשי ונשות מקצוע (כמו מורים, יועצים חינוכיים, פסיכולוגים חינוכיים וקליניים, עובדים סוציאליים ועוד) יכולים להיעזר בו לאיתור ילדים ובני נוער בחברה הישראלית אשר נחשפים לאלימות בקהילה ולתת להם מענה טיפולי הולם לצורכיהם שהתעוררו בעקבות חשיפתם זו. יש לציין שבסיס ידע זה יכול להיות לעזר גם לקובעי מדיניות במשרדים ממשלתיים שונים בניסיונם לפתח שירותים לצורך ההתערבות בבעיית החשיפה לאלימות בקהילה ולצורך מניעתה ולהקצות משאבים ארגוניים ומקצועיים לצרכים אלה.

רובם המכריע של המחקרים הזמינים ממדינות שונות בעולם נערכו בקרב ילדים ובני נוער משכונות עניות שבמרכז העיר, המתאפיינות בדרך כלל בצפיפות אוכלוסין גבוהה ובתשתיות לקויות. נראה כי מעטים מהמחקרים הללו נערכו בקרב מדגמים אקראיים והטרוגניים שכללו משתתפים מכל הקבוצות האתניות והשכבות החברתיות־כלכליות במדינה. על כן הידע בדבר שיעורי החשיפה לאלימות בקהילה והשלכותיה באזורים שונים בעולם שבהם מגוון

מקורות:

- Haj-Yahia, M. M., Guterman, N. B., & Lobo Antunes, M. J. (2022). Community violence. In T. Mizrahi (Ed.), *Encyclopedia of Macro Social Work*, New York, NY: Oxford University Press. (1)
- ראו שם. (2)
- ראו שם. (3)
- Vorhies, V., Guterman, N. B., & Haj-Yahia, M. M. (2011). Community violence exposure and its effects. In N. R. Heller (4) & A. Gitterman (Eds.), *Mental health and social problems: A social work perspective* (pp. 225–256). Routledge.
- Murphy S. L., Kochanek K. D., Xu J. Q., Arias E. (2021) *Mortality in the United States, 2020*. NCHS Data Brief, no 427. (5) Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics. 2021. DOI: <https://dx.doi.org/10.15620/cdc:112079external> icon.
- ראו שם. (6)
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. (7) *Child Abuse & Neglect*, 31, 7–26.
- לשם, ב', חאג' יחיא, מ', וגורמן, נ' (2011). מאפייני החשיפה של בני נוער יהודים בישראל לאלימות בקהילה וזיקתם למשתנים דמוגרפיים ולמשתני תמיכה. *חברה ורווחה*, לא, 61–90. (8)
- ראו לעיל הערה 1. (9)
- ראו לעיל הערה 8. (10)
- ראו לעיל הערה 1. (11)
- ראו שם. (12)
- Shahinfar, A., Fox, N. A., & Leavitt, L. A. (2000). Preschool children's exposure to violence: Relation of behavior problems (13) to parent and child reports. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70, 115–125.
- Richters, J. E., & Martinez, P. (1993). The NIMH community violence project: I. Children as victims of and witnesses to (14) violence. *Psychiatry: Interpersonal & Biological Processes*, 56, 7–21.
- ראו לעיל הערה 1. (15)
- Brady, S., Gorman-Smith, D., Henry, D., & Tolan, P. (2008). Adaptive coping reduces the impact of community (16) violence exposure on violent behavior among African American and Latino male adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 105–115.
- Motley, R., Sewell, W., & Chen, Y.-C. (2017). Community violence exposure and risk taking behaviors among black (17) emerging adults: A systematic review. *Journal of Community Health*, 42, 1069–1078.
- ראו שם. (18)
- Voisin, D. R., Chen, P., Fullilove, R., & Jacobson, K. C. (2015). Community violence exposure and sexual behaviors in (19) a nationally representative sample of young adults: The effects of race/ethnicity and gender. *Journal of Social Service Research*, 41, 295–306.
- ראו לעיל הערה 1. (20)
- ראו שם. (21)
- ראו לעיל הערה 4. (22)
- Selner-O'Hagan, M. B., Kindlon, D. J., Buka, S. L., Raudenbush, S. W., & Earls, F. J. (1998). Assessing exposure to (23) violence in urban youth. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Professions*, 39, 215–224.
- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the youth self-report and 1991 profile*. Burlington, VT: Department of Psychiatry, (24) University of Vermont.
- Procidano, M. E., & Heller, K. (1983). Measures of perceived social support from friends and from family: Three (25) validation studies. *American Journal of Community Psychology*, 11, 1–24.